

частково) складає "Універсальний словник-енциклопедія" (УСЕ), лише 20% якого – українознавчі відомості. Відсутність якісної національної довідкової літератури для дитячого читача протягом тривалого часу хвилює громадськість України, і видавництво "Українська енциклопедія" мусить докласти всіх зусиль для розв'язання цієї проблеми.

Перспективи мультимедійних енциклопедій (сьогодні в Україні вони є програмним продуктом фірми "Мікросистема", їх тематика переважно історична – це геральдика, гетьмани України тощо) в умовах сталого зростання числа користувачів сучасною комп'ютерною технікою також не повинні залишитися поза увагою видавництва "Українська енциклопедія", адже цей напрям, на думку фахівців, суттєво впливає на майбутнє енциклопедичної справи.

Як бачимо, сучасні тенденції розвитку українського енциклопедичного книговидавництва засвідчують, що попри складнощі економічного характеру (зокрема, відсутність виваженої законодавчої бази, недостатню державну фінансову підтримку ряду видавничих проєктів, конкуренцію з боку маловідомих і недосвідчених видавничих структур тощо) залучення комерційних засад діяльності (насамперед поліпшення тематики енциклопедій, формування нових типів видань з урахуванням світових здобутків, розширення кола читачів та ін.) дасть змогу видавництву "Українська енциклопедія" збагатити національні традиції енциклопедичної справи.

1. Сенченко М. Книговидавництво України (аналітичний огляд) // Палітра друку. 1998. № 5. С. 3–9.
2. Скомаровський В. Про податкову політику в галузі книговидавництва // Вісник Книжкової палати. 1999. № 5. С. 8. 3. Черниш Н. Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади підготовки видань. Львів, 1998.

УДК 655.5

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТЕКСТУ ВИДАНЬ ДЛЯ ЧИТАЧІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

Е.І. Озар, І.Б. Лисик

Аналізуються лінгвопсихологічні та лінгвопедагогічні засади творення текстів україномовних видань, призначених для читачів-початківців, пропонуються шляхи їх редакторського удосконалення з метою підвищення ролі у вихованні мовної культури дітей.

Анализируются лингвопсихологические и лингвопедагогические основы создания текстов украиноязычных изданий, предназначенных для начинающих читателей, предлагаются пути их редакторского усовершенствования с целью повышения роли у воспитании языковой культуры детей.

Ефективність реалізації основних положень Закону України "Про мови" в умовах українсько-російської двомовності залежить від того, наскільки продуманим, чітким і послідовним буде виховання високої мовної та мовленнєвої культури наймолодших членів нашого суспільства – дітей. Визначальну роль у цьому процесі сьогодні здатні відіграти два важливі чинники – якісна україномовна середня освіта і справжнє україномовне інформаційне "довкілля". Формування останнього залежить, зокрема, від сучасного стану дитячого книговидавництва в Україні, точніше – від наявності у книжковому потоці різноманітної за типовидовими ознаками, тематикою, жанрами україномовної дитячої літератури для дітей усіх вікових категорій.

Книга, що потрапляє до рук дитини ще у зовсім "юному" віці, коли вона вчиться говорити, а згодом читати і писати, може суттєво вплинути на подальше становлення її як мовної особистості. Адже "спілкуючись" – слухаючи, читаючи разом з батьками або самостійно видання творів художньої літератури, різноманітні розважально-пізнавальні абетки, "веселі" букварі та читанки, – діти залучаються до активної мовленнєвої діяльності, розвивають навички читання, опановують рідну мову.

На реалізацію такого складного та багатоаспектного завдання повинні "працювати" всі складові видання для дітей – текст, ілюстративний ряд, загальна архітектура книги. Та

найважливішу комунікативно-навчальну роль відіграє у виданні, покликаному навчити дитину читати, його текстова частина.

Трапляється чимало україномовних видань для читачів-початківців, тексти яких виявляються "слабкими" – і з психологічного, і з дидактичного, і з мовленнєвого боку, – не здатними стимулювати інтерес малюків до читання, підвищувати техніку читання, розвивати мислення дітей. Найчастіше в таких випадках функцію тексту зводять лише до "механічного озвучування" зображеного на ілюстраціях.

З таким підходом важко погодитися, адже у виданні, призначеному навчити дитину читати, текст виступає однією з найважливіших його складових, "об'єктом" цього навчання. Від якості тексту – його пізнавальної цінності, продуманої будови, естетичності та експресивності мовного оформлення – залежить не лише успіх окремого видання. Від якості тексту залежить ефективність процесу опановування читачами-початківцями навички читання, а надто – вивчення ними рідної мови або мови, якою вони навчаються. Останнє в умовах повсюдного переведення в Україні закладів середньої освіти на українську мову навчання є вкрай важливим, адже чимало дітей живуть у російсько- або двомовному сімейному оточенні.

Враховавши висновки та рекомендації вчених-лінгвістів, педагогів-методистів щодо специфіки розвитку і функціонування мовленнєвого механізму дитини, починаючи з етапу промовляння нею окремих слів до періоду, коли створюється база для такого виду мовленнєвої діяльності, як читання і писання [5], а також спираючись на результати власного аналізу видань, випущених протягом 1993–1999 років українськими видавництвами ("Троно", "Либідь", "Сеста", "Освіта", "Гранд", "Махаон-Україна" та ін.) "буквариків", "забавлянок", "лічилок", "думаюк", можна сформулювати ряд вимог щодо текстів видань, призначених читачам-початківцям.

Тексти у таких виданнях повинні сприяти:

формуванню і розширенню словника дошкільняти і молодших школярів, зокрема, долати розбіжності між активним і пасивним словником (обсягом слів, які дитина розуміє, але не використовує в спілкуванні, і обсягом слів, які дитина використовує в своїй мові); широко і дохідливо пояснювати семантику уживаних слів (часто діти використовують слова, за якими криються незрозумілі для них уявлення); поступово вводити в словник дитини лексеми на позначення узагальнювальних понять (*меблі, речі* тощо);

збагаченню словника дитини з морфологічного боку, подоланню диспропорції між неоднаково представленими у ньому різними частинами мови (найбільшу частку складають іменники – 38%, дієслова – 32%, займенники – 10%, прислівники – 7% і прикметники – 2%) [3];

запобіганню українсько-російської інтерференції в мовленні дітей, надто з російськомовних сімей, які приходять навчатися до української школи, а також такому явищу, як суржикове мовлення.

У реалізації останнього завдання автори та редактори видань для дітей-початківців могли б спиратися на запропоновану педагогами методику організації словникової роботи з дітьми 6–8 років [1, 4]. Вона передбачає акцентування уваги дітей на: 1) лексичній групі, спільній для обох мов, однакової як за значенням, так і за звуковим оформленням та вимовою (*рот, рука, лампа, сумка* тощо) – саме її слід використовувати як транспозиційний матеріал, що сприяє розумінню та активізації словника юних мовців, які опановують українську мову; 2) лексичній групі, спільній за буквеним складом і відмінній лише за вимовою (*вода, поле, море, нога, голова, зуб* тощо); 3) лексичній групі, відмінній лише одним або кількома звуками (*стіл, ніс, вухо, ніж, лисиця, вовк* тощо); 4) лексичній групі, притаманній лише українській мові (*черевики, парасолька, сукня, шкарпетки, лялька, панчохи* тощо); 4) лексичній групі, яку складають фонетично українізовані російські слова – часто вони потрапляють у дитяче мовлення з мовлення дорослого оточення (*спички, зонтик, чулки, носки* тощо).

Методика засвоєння української лексики потребує гнучкої системи прийомів опори на рідну мову – посилення на неї, зіставлення, порівняння, протиставлення, переклад, тлумачення значення слова рідною мовою. Окрім цього, можна використовувати і такі прийоми словникової роботи, як застосування предметної і мовної наочності, введення слова в контекст, подання синонімів, антонімів, визначення родо-видових відношень, пояснення походження слів тощо.

При підготовці тексту видань для читачів-початківців необхідно також пам'ятати про вимогу їх змістовості і цікавості. Окрім мети – навчити читати, такий текст повинен містити для юного читача “особистісний смисл”, задовольняти його розумові, духовні і прагматичні потреби. Цікавість тексту може досягатися сполученням дидактичних настанов із захопливістю змісту, динамічним, напруженим сюжетом, використанням спеціальних засобів процесуального супроводу, які б спонукали дитину до дій (*відгадай, розмалюй, вибери потрібне* тощо).

Уводячи до тексту ті чи інші слова, потрібно також зважати на вироблені в педагогічній практиці принципи словникової роботи, такі як тематичний принцип введення лексики; принцип врахування практичної цінності слів для даного етапу навчання та частотності уживання їх у розмовному мовленні; принцип уведення слів на основі чуттєвого досвіду; принцип засвоєння слів через опис позначуваних ними понять і тлумачення їх значення; принцип доступності слів за звуковим складом та ін.

Надто важливо й те, щоб уведення в текст нового лексичного та граматичного матеріалу здійснювалося на комунікативно цінних мовленнєвих зразках. При цьому особливу увагу слід звертати на тематико-видовий діапазон текстів, які використовуються з цією метою. Часом створювані для сучасних українських абеток тексти-ілюстрації до окремих літер виглядають штучними і надуманими:

И – великої немає.

И – слова не починає:

Вплив кит насередину,

Хвилям він підставив спину (*Абетка.К.: Гроно, 1996*)

Хокей – справа мужніх,

Як пісня співа.

Хокей не для слабих,

І це – не слова (*Бойченко Т. Абетка здоров'я.К.: Освіта, 1997*)

Елегантний і охайний

Страус Ему ох і файний (*Абетка.К.: Гранд, 1998*)

Отже, при створенні та підготовці текстів україномовної літератури, покликаної навчати дітей читанню, потрібно враховувати комплекс вимог психологічного, педагогічного і лінгвістичного характеру, добре уявляти собі механізм формування в дітей такого виду мовленнєвої діяльності, як читання, зважати на особливості українського мовлення дітей з російськомовних або змішаних сімей, ефективно сполучати системно-описовий підхід з комунікативно-діяльнісним [2].

Лексика розважально-пізнавальних абеток, букварів, “думаюк”, “забавлянок” повинна охоплювати всі сторони навчання і виховання. При цьому слід враховувати досвід дитини: слова, включені в “перші” видання, повинні виступати специфічними комунікативними кодами опановуваної української мови. Надзвичайно ефективним методом закріплення, а також і введення нового лексичного матеріалу у видання для навчання читанню є оперування словами у контексті іншої діяльності (*загадка, кросворд, ребус, розмальовка* тощо).

1. Богуш А.М. Методика навчання рідної мови в дошкільних закладах. К., 1996.
2. Калмикова Л.О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят // Педагогіка і психологія. 1996. К.1(10). С.51–52.
3. Лещенко О.М. Методика навчання рідної мови і грамоти. К., 1972.
4. Сіренко І.І. Особливості запам'ятовування молодшими школярами мовної інформації // Педагогіка і психологія. 1996. К.1(10). С.56–62.
5. Тарасов Е.В. Шахнарович А.М. Психолінгвістические проблемы обучения чтению текстов // Психолінгвістическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия / Под ред. Ю.А.Жлуктенко, А.А.Леонтьева. К., 1979. С.196–222.